

Др ГОРДАН МАРИЧИЋ
 Филозофски факултет
 Универзитет у Београду

ЗНАЊЕ, ВЕШТИНА, МУДРОСТ: ЈЕДАН КРАТАК ЕСЕЈ ЈОВАНА ХРИСТИЋА

Апстракт: Успешан у свему чега се латио, негде одличан, негде врло добар, био је Јован Христић песник, драматик, преводилац, педагог, теоретичар књижевности, критичар и есејист. *На ивицама једне историје јрчке књижевности*, његов кратак есеј, садржи све оно што је Јована Христића одређивало као књижевника и предавача, али и као човека. На осам страница текста аутор супериорно влада мисаоним целинама, потом и на крају. Док читамо есеј, присећамо се многих тема и интересовања која су заокупљала Христића и начина на који се он њима бавио. Увек посвећен и предан, надмоћан а одмерен, вазда способан да пронађе праву реч.

Кључне речи: есеј, Јован Христић (1933–2002), књижевник и теоретичар књижевности.

Неким писцима враћамо се као старим љубавима: страсно, предано, посвећено. Блажи нас осећај да је то неко кога знамо, неко ко ће нас разумети, макар и кроз ћутање. Старе љубави понекад крију замке за повратнике. Писци, између корица књига, безбедни су. Неће више наудити себи, а читаоцу ће само радост донети.

Ниједан добронамеран човек који га је познавао не би, верујем, порекао његову свестраност. Јован Христић био је песник, драматик, преводилац, педагог, теоретичар књижевности, критичар и есејист. Свако од тих лица Вавиних било је узорно, предано, својим радом и постигнућем озарено.

О есејима Јована Христића није лако писати.¹ Реченица заведе, мисао одведе у неки други ума кут. А онда, ако препреку размишљања и снатрења превазиђеш, онда пожелиш да ту мудрост у свој текст препишеш. Боље не

¹ О Христићевим есејима види: Мирко Магарашевић, „Христићеве есеји“, у: *Свјетлости књижевности*, Идеа, Београд 1991, 71-97.

умеш – зато цитирај! И чујеш Вавин глас с предавања, из разговора, глас благ, саосећајан: мисао јасна тад оплемени и зрак.

Али писати се мора. *На ивицама једне историје грчке књижевности*² је есеј у којем је, мислим, сав Христић. Све оно што га је одређивало као књижевника и предавача и као човека, уосталом, налази се на ових осам страна.

Као ретко ко, Јован Христић умео је да помири у себи теоретичара књижевности и књижевника. Писао је о поезији и писао је песме, писао је о теорији драме и стварао позоришне комаде. Писао је позоришне критике, али драме на сцену није постављао. Волео је да каже да је промашени позоришни редитељ.³ Ипак, ни тај креативни аспект није, рекао бих, остао неиспољен. Умео је Христић итекако да изрежира свој час драматургије на ФДУ. Потврдиће то свако ко му је присуствовао. Наравно, не само телом, него и духом.

Но, предмет овога рада је есеј *Ивицама једне историје грчке књижевности*.⁴ Погледајмо како га је Христић посложио. Он надмоћно влада материјом и савршено је распоређује. Иако је реч о приказу двеју историја грчке књижевности, теме из тих књига које је аутор изабрао да представи говоре, заправо, много о самом Христићу. Када представља, Јован Христић, и сам открива, тумачи, промишља, полемиче, али највише ужива у прочитаном. Исто тако уживамо и ми пратећи ауторов рукопис. Препознајемо једну невероватну лакоћу писања, али лакоћу којом барата само истински познавалац а велики љубитељ.⁵ Када читамо есеј *Ивицама једне историје грчке књижевности* ми имамо утисак да су Христићу књиге и њихови аутори пријатељи од најранијег детињства. А он, богами, таква пријатељства уме да негује.

На теоријском плану, невероватно је како се код Христића савршено слажу написано и изговорено. Изговорено, па записано, да будем тачнији, јер реч је о интервјуу. Када упоредимо Христићеве ставове о есеју из књиге *Поезија и кријшка њоезије*⁶ и *Десеј њесама десеј разговора* уочићемо колику је ерудицију поседовао Христић, али и како је вазда био спреман да ту

² Јован Христић, *Есеји*, Матица српска, Нови Сад 1994, 207-214. Сви наводи из Христићевих дела дати су према издањима објављеним за његова живота.

³ Јован Христић, *Позоришни реферати, II*, Nolit, Београд 1996, 272.

⁴ По тематици и по дубини погледа на античку књижевност овом есеју близак је приказ књиге *Прејлед римске књижевности* (из 1963. године) Милана Будимира и Мирона Флашара, чији је аутор Војислав Ђурић (1912-2006). Види: Војислав Ђурић, „Значајно дело о римској књижевности“, у: *Говор њоезије, III*, Просвета, Београд 1980, 68-71.

⁵ Михајло Пантић пише да га је у Христићевим текстовима одувек „привлачила отмена сагласност једноставности казивања и дубине оствареног увида“. Види: Михајло Пантић, *Три зајиса о Јовану Христићу*, Књижевност, 10-11-12, Просвета, Београд 2002, 855.

⁶ Јован Христић, *Поезија и кријшка њоезије*, Матица српска, Нови Сад 1957, 101-149.

ерудицију паметно и стрпљиво са другима подели. Да поучи и доучи, да при том и друге чује, да сам од њих нешто научи. Људи таквог знања, а такве одмерености и скромности данас су ретки. Они су као неке животињске врсте: или су већ изумрли, или су се повукли да на миру дотрају негде у нигдини.

Кад је реч о теорији есеја, Христић о њему расправља у још једној својој књизи, *Облици модерне књижевности*, где постоји чланак *Судбина есеја*.⁷ Није наодмет приметити да је наш аутор био и приређивач књига врхунских есејиста какви су, рецимо, Хаксли, Елиот. Чини ми се, ипак, да у разговору (макар записаном) јасна и језгровита Христићева мисао највише долази до изражаја: „Есеј је као амеба. Простире се свуда, упије у себе све. ... Есеј је приповедање, и то доконо приповедање. Он се у доколици пише и у доколици чита. Зашто у доколици? Зато што нема обавезу да нам саопшти неке специјалне истине, пренесе и саопшти нека нарочита знања и сазнања, па је сасвим природно да га читамо онда када желимо да се од специјалних истина и нарочитих знања одморимо. Исто онако као што одлазимо у шетњу. Есеј нас води у шетњу кроз различите области нашег живота и као што се после добре шетње враћамо кући свежији, тако смо и после читања доброг есеја свежији.“⁸

(Слободне асоцијације које исходе из овог пасуса опет нас упућују ка антици и појмовно, али скоро и физички. Јер већ видимо Ваву Христића како у стоичком *оџиум*-у, креативној доколици, седи у својој фотељи, чита, размишља и повремено нешто запише. Видимо га и како шета и расправља с перипатетичарима, како их надбија својим аргументима.)

Читамо Христића и даље: „Есеј вас ни на шта унапред не обавезује. Када пишете есеј, можете радити шта хоћете. Али тешко вама ако не испуните очекивања која сте покренули већ првом реченицом! Та прва реченица есеја је страшнија обавеза од свих обавеза које сте узели на себе када сте одлучили да пишете далеко јасније дефинисане текстове. Прочитајте још једном прве реченице есеја великих есејиста, оне су отискивање на велика путовања, али и тачно одређене луке у које ће се са тих путовања вратити.“⁹

Како почиње Христићев есеј *Ивицама једне историје грчке књижевности*? Сасвим онако како налаже теоретичар из претходног пасуса. И сасвим драматично како и приличи драмском писцу и критичару: „Пре неколико година, када се појавио нови енглески превод Вергилијеве *Енејиде*, у једном приказу могла се прочитати и ова суморна реченица: „Узмимо ли у обзир данашње јадно стање класичног образовања, лако се може догодити да ово буде и последњи превод Вергилија у нашој цивилизацији.“¹⁰ И одатле, и увек, управља Христић текстом као што је сигурно управљао својим бродом, једнако вешт на белој хартији као и на плавој пучини.

⁷ Jovan Hristić, *Oblici moderne književnosti*, Nolit, Beograd 1968, 151-166.

⁸ Слободан Зубановић, Михајло Пантић, „Пишемо да бисмо открили шта мислимо“, у: *Десеј њесама – десеј разговора*, Матица српска, Нови Сад 1992, 109-110.

⁹ Ibidem, 110.

¹⁰ Јован Христић, *Есеји*, 207.

Христић пише о ономе што њега занима, о ономе чиме се и сам бавио. Али то је вазда занимљиво и подстицајно и другом. На почетку говори о значају превођења класичне књижевности, грчке и римске културе уопште. Апострофира грчко осећање мере, оно што нама данас тако недостаје: „Грчка сасвим сигурно није била сунчано поднебље где су се основне људске вредности оцртавала чисто и јасно као што се, за ведрих дана, на обзору Атине оцртавају обриси планина. Као и ми, и они су живели у времену у коме су вредности могле да буду итекако помућене, али никад нису заборавили шта су оне праве. Дивови су за њих били дивови, а ветрењаче ветрењаче; они, за које су дивови били ветрењаче, а ветрењаче дивови, на време су нестали.“¹¹

Прелиставајући књигу Жаклин де Ромији враћа се Хомеру, кога је спомињао у својој песми *Дошло је лејто*,¹² бавио се њиме у прози Хомер „*skandalon*“.¹³ Пишући о Левију, Христић вели да и он прави паралелу између Хомера и наше народне поезије, али да то чини на основу анализе Светозара Кољевића, „чија је књига нашла место у не мало избирљивој ауторовој библиографији“.¹⁴ Христић је срећан због успеха колеге, књижевног теоретичара, срећан је да то може да помене. Он тако супериорно превазилази пизму и јал, тако присутне и превладне и академском свету. Из двеју историја грчке књижевности Христић бира и Плутарха, Есхила, Еурипида. Софокла, Сократа, Платона, Аристотела. Све су то његови миљеници, стари знанци с којима се и сам дружио на страницама својих књига, у поезији и прози. Подстакнут Есхилом, рецимо, Христић је написао драму *Седморица: како бисмо их данас читали*.¹⁵

Из Левијеве поенте, природна и ненаметљива, проистиче Христићева поента. Говорећи о Хомеру, Леви се дотакне и Ахилеја. Христић преводи америчког теоретичара књижевности: „Ахил је храбар и опасан човек који умире млад. Одисеј је искусан човек чије је подвиг у томе што је преживео.“¹⁶ Продужава Христић: „Читалац се тргне, јер му је овим Леви наговестио да наследници Одисејеви нису само храбри пустолови, него да је то и добри војник Швејк, који је прошао кроз један рат који је, захваљујући својој довитљивости, такође преживео.“¹⁷ Расправља Леви и о Антигони. Код Христића се Креонтова кћи појављује у већ поменутој драми *Седморица: како бисмо их данас читали*, и њеним речима се комад завршава. Наш аутор је помиње кад говори о миту и модерној драми,¹⁸ посвећује јој засе-

¹¹ Ibidem, 207-208.

¹² Јован Христић, *Сабране њесме*, Матица српска, Нови Сад 1996, 111.

¹³ Јован Христић, *Тераса на два мора и грује истииније њриче*, „Филип Вишњић“, Београд 2002, 97-104.

¹⁴ Јован Христић, *Есеји*, 209.

¹⁵ Јован Христић, *Четири ајокрџа*, Матица српска, Нови Сад 1970, 191-230.

¹⁶ Јован Христић, *Есеји*, 209.

¹⁷ Ibidem.

¹⁸ Јован Христић, *Антички мит и модерна драма*, Scena, Нови Сад, година V, књига I, број 3, мај – јун 1969, 197-202.

бан есеј у књизи *О трагедији*.¹⁹ Овде је реч о чувеној хорској песми о човеку и његовим моћима, тј. о преводу речи δεινός. Овај епитет има дубоко двоструко значење: страшан, ужасан, несносан, буран; али и: изванредан, особит, силан, моћан, поштован, диван, частан, способан, вешт, искусан. Отуда дилема како превести његов компаратив, уз именицу човек, у 333. стиху *Антијоне*. Христић подржава Левијев превод као и превод Ладе Каштелан: „Много је тога страшно, но ништа од човјека страшније није“.²⁰

И тако, ређају се књижевне минијатуре, као тонови флауте која милује наш дух и слух. У есеју *Ивицама једне историје грчке књижевности* као да се заправо чују три гласа – де Ромији, Леви, Христић – који надахнуто а одмерено говоре о грчкој књижевности. И нико се ту не такмичи, ови само се на-допуњују.

И најзад, после свега, има ли неко на кога Јован Христић личи? Мислим да је био јединствен. У свему што смо сретали на страницама његових књига, у свему што смо препознали у њему као човеку. Приметила је Марта Фрајнд, која је Христића добро познавала и о његовом делу зналачки писала, да је Вава, пишући о Исидори Секулић у ствари говорио о себи.²¹ Тако Фрајндова издваја нека Христићева запажања о Исидори: „Она је имала огромно хуманистичко образовање и интересовање... То ће рећи антика..., ренесанса, деветнаести век, модерне књижевности...“ Радећи даље на портрету, Христић слика аутопортрет: „... не дивимо се само свему ономе шта је Исидора читала него и томе како је читала...“ или „оно што највише задивљује у читању Исидоре Секулић јесте један чврст и сигуран ситем духовних вредности са којим је она приступала свему о чему је мислила и о чему је писала...“, или „... њена уметност била је уметност и утврђених личних вредности и погледа на свет.“²² Ово спонтано разоткривање вазда одмереног и, каткад, удаљеног Христића, овај посредан начин који говори о пишчевој свести громко као Хорацијево *Exegi monumentum*, опет нам приближава Ваву – књижевника и сећа нас на Ваву – човека, професора и до-бронамерног саговорника.

¹⁹ Jovan Hristić, „O *Antigoni*“, u: *O tragediji*, Deset eseja, „Filip Višnjić“, Beograd 1998, 58-70.

²⁰ Јован Христић, *Есеји*, 211.

²¹ Марта Фрајнд, *Класицистичка суздржаност есеја*, Летопис Матице српске, Нови Сад, год. 181, књ. 476, св. 5, новембар 2005, 969-975.

²² Јован Христић, „О јединству у делу Исидоре Секулић“, у: *Есеји*, 101-118.

GORDAN MARIČIĆ, PhD

Faculty of Philosophy
University of Belgrade

KNOWLEDGE, SKILLS, WISDOM: A SHORT ESSAY BY JOVAN HRISTIĆ

Summary

On the Margins of *History of Greek Literature* contains everything that defined Jovan Hristić (1933–2002) as a writer and lecturer, and as a man. The eight page essay shows the author's exceptional command of the subject matter, which he lays out perfectly making his point expertly, first in smaller units of thought, and then at the end, too. This essay brings to mind many issues and interests that engaged Hristić's attention and the way he dealt with them – always considerate, always able to find the right word.

Keywords: essay, Jovan Hristić (1933–2002), Serbian writer and literary theorist.

²¹ Марта Фрајнд, *Класицистичка суздржаност есеја*, Летопис Матице српске, Нови Сад, год. 181, књ. 476, св. 5, новембар 2005, 969-975.

²² Јован Христић, „О јединству у делу Исидоре Секулић“, у: *Есеји*, 101-118.